

STADSHOLMEN

BONDEN STÖRRE 44

Bondegatan 32, Södermannagatan 26

SÖDERMALM

Stadsholmen

AB Stadsholmen är Stockholms stads bolag för förvaltning av äldre, kulturhistoriskt värdefulla fastigheter. Vi äger och förvaltar merparten av bebyggelsen inom kulturresevatet östra Mariaberget, Skinnarviksberget, Åsöberget och Vita bergen samt området vid Katarina kyrka. Dessutom är Stadsholmen största fastighetsägare i Gamla stan, på Långholmen och i Djurgårdsstaden. Vi äger och förvaltar även gårdar i ytterstaden – stamfastigheter från vilka stadens moderna förorter vuxit fram. För närvarande omfattar beståndet 279 fastigheter med drygt 700 byggnader, som inrymmer 1633 lägenheter och 804 lokaler. Stadsholmen är ett dotterbolag till AB Svenska Bostäder.

Stadsholmen bildades 1936 av samfundet S:t Erik för att rusta upp några kvarter i Gamla stan. Stadsholmen är det äldre namnet på denna stadsdel. 1967 förvärvade Stockholms stad bolaget och överförde merparten av sitt äldsta bostadsbestånd till Stadsholmen. Under åren har även Stadsholmen övertagit byggnader från andra fastighetsägare som byggnadsstyrelsen, kriminalvården och Gatu- och fastighetskontoret i Stockholm.

Med tiden har ett synsätt vuxit fram där antikvariska principer baserade på varje hus historia och förutsättningar blivit vägledande för hur byggnader och yttre miljö ska förvaltas och rustas. Flertalet av våra fastigheter har högsta klassificering (blå) vilket innebär att de har så stora kulturhistoriska värden att de motsvarar kraven för byggnadsminnen. För oss är byggnadsvård ett vardagsarbete och allt vi gör präglas av respekt för husen och deras historia.

FAKTABLAD

Byggnader och miljöer berättar ofta något om vår historia. Genom byggnaderna kan vi få veta hur staden och samhället förändrats. Husen ger oss också kunskap om hur människor har arbetat, bott och inrett sina hem och de speglar även olika gruppers livsvillkor.

Somliga hus är väldokumenterade och omskrivna medan andra är mer anonyma. Under några år har vi tillsamman med Stadsmuseet i Stockholm arbetat med att sammanställa en kortfattad information om alla våra fastigheter; information om när husen byggdes, hur de har förändrats och hur de har använts under åren.

För att kunna beskriva den enskilda fastighetens historia har vi dels besökt varje hus för att se vad som finns kvar från äldre tid och dels letat uppgifter i arkiv och litteratur. En del nya foton har tagits för att illustrera faktabladet.

För att hinna med alla fastigheter inom rimlig tid har arbetet byggt på lättåtkomliga uppgifter. Ingen fullständig arkivforskning har alltså gjorts och de historiska beskrivningarna är därför inte heltäckande. Ibland kan uppgifter i olika arkiv också vara motsägelsefulla och det har inte alltid funnits möjlighet att reda ut frågetecken. Faktabladet kan därför komma att fördjupas och förändras vid nya undersökningar i framtiden.

Faktabladet finns samlade på Stadsholmens webbplats www.stadsholmen.se

- 1 TRÄHUS I TVÅ VÅNINGAR
- 2 TRÄHUS I EN VÅNING
- 3 STENHUS
- 4 UTHUS

FOTO FRÅN ÅR 1906. VY MOT SYDVÄST MED TRÅHUSEN OCH STENHUSETS GATUFASADER.

Hörnfastigheten vid Bondegatan/Södermannagatan är bebyggd med tre 1700-tals hus, två är panelade timmerbyggnader och det tredje ett smalt stenhus. Byggnaderna är uppförda som bostadshus och speglar 1700-talets boendemiljö med en för sin tid karaktäristisk kringbyggd gård med överbyggd körport.

På gården låg ursprungligen ett flertal mindre byggnader, bland annat bagarstuga och brygghus. Tomten har ett stort miljömässigt värde för området men sina lågmälda proportioner och materialval i förhållande till intilliggande fastigheter. Byggnaderna är mycket karaktäristiska för sin tid och har bland annat bevarade byggnadsvolymer, invändiga snickerier och kakelugnar av senempiretyp. Bland annat finns bröstning och brädtak från 1700-talet, bärbjälkar samt äldre fyllningsdörrar och beslag.

Fastigheten Bonden större 44 är blåvärderad enligt Stockholms stadsmuseums kulturhistoriska klassificering. Det innebär att den har ett synnerligen stort kulturhistoriskt värde.

OMRÅDESBESKRIVNING

Den kraftiga befolkningsökningen i Stockholm på 1600-talet innebar en snabb utbyggnad på malmarna. Området på Katarinaberget var i stort sett bebyggt vid 1600-talets slut. Den stora församlingskyrkan

VY MOT SYDVÄST MED TRÄHUSEN OCH STENHUSETS GATUFASADER. FOTO. J MALMBERG.

började byggas 1656 och placerades väl synlig på höjden.

En brand ödelade 1723 större delen av bebyggelsen i Katarina församling och återuppbyggnaden gick långsamt i efterdyningarna av krig och pest. Det dominerande byggnadsmaterialet var timmer, trots stadens ambitioner att endast stenhus borde uppföras. Genom tryckta byggnadsordningar senare under 1700-talet fick stadsarkitekten god kontroll över byggandet, och i strävan efter enhetlighet och brandsäkerhet uppfördes många välproportionerade och gulputsade borgarhus av sten. De flesta av områdets bevarade trähus kan därför placeras i det tidiga 1700-talet.

Första hälften av 1800-talet var, liksom i övriga staden, en tid med liten byggnadsverksamhet. Förändringarna var däremot betydligt större under århundradets senare del och 1900-talets första årtionden. Det byggdes en mängd hyreshus som till viss del ersatte den äldre småskaliga bebyggelsen och gav området en ny siluett. Samtidigt genomfördes nya

trafiklösningar som förbättrade kommunikationerna till den kuperade och svårtillgängliga östra delen av Södermalm. Katarinahissen från 1880-talet och framdragningen av Katarinavägen under åren omkring 1910 gjorde området lättare att nå men förändrade samtidigt stadsbilden.

Katarinaberget ger en viktig och intressant bild av fyra seklers stadsbyggnadshistoria. Området har, tillsammans med Mariaberget och Stigberget, den största koncentrationen av bevarad 1700-talsbebyggelse på malmarna, men också hus från senare tider. Stadsbilden är varierad med många ålderdomliga inslag och mycket grönska. Läget på berget erbjuder också vackra utblickar över staden och vattenrummen.

HISTORIK

De två äldre husen

När de två husen uppfördes är inte känt, men en brandförsäkring från år 1748 ger en bild av hur tomten då var bebyggd. Det var Skeppskaptenen Anders Widmark som ansökte om förhöjd brandförsäkring

DEN KRINGBYGGDA GÅRDEN MED UTHUS MOT VÄSTER. FOTO. J MALMBERG.

för ”ett trähus av två våningar och en envånings stuga” placerade på hans hörntomt. Husen som syftades till var hus nr 1 och 2 på kartan, vid denna tidpunkt uppförda till sin nuvarande storlek. Hörnhuset (nr 1 på kartan) hade två rum i första våningen och fyra rum i den andra. Däröver var vinden belagd med bräder och taket beklätt med näver och torv. Huset hade en överbyggd körport från Södermannagatan in till gården. Hus nr 2 innehöll ett kök, bod och vind. Taket var täckt av bräder. På tomten låg dessutom några enkla trähus, ett brygghus med kopparbryggpanna och tak av bräder samt en bagarstuga med tak av näver och torv.

Tobakshandlarens nya stenhus

År 1783 lät tobakshandlaren Petter Grönberg skicka in en bygglovsansökan med önskan att få uppföra ett tvåvånings stenhus och en materialbod på sin tomt. Byggnaden ersatte den äldre bagarstugan, intill hörnhuset vid Bondegatan. Huset var smalt, endast två fönsteraxlar brett, putsat med en profilerad

takfris och hade ett brutet tak. Enligt planritningen innehöll den första våningen två rum. Liksom de två äldre husen låg Grönbergs nya byggnad placerad mot gatan med entré mot gården.

Gårdens karaktär år 1815

År 1815 hade fastigheten en ny ägare, vaktmästaren G Ström. När Ström tog över fastigheten är dock oklart. G Ström skickade in en ansökan om förhöjd brandförsäkring vilken ger en tydlig bild av fastighetens karaktär och som i stort överensstämmer med idag.

Hörnhuset (nr 1 på kartan) beskrivs som en timrad och panelad tvåvåningsbyggnad med flygel. Flygeln kallades delen med den överbyggda portgången. Entrén från gården ledde in till en förstuga med en trappa upp till den andra våningen. I bottenvåningen fanns ett rum och kök. Rummet hade en grön kakelugn, limstrukna väggar samt panelat tak med två bärbjälkar. Köket hade spis och bjälktak. Den andra våningen innehöll en förstuga, samt ett rum och kök. Rummet hade en porslinskakelugn,

INTERIÖR FRÅN HUS NR 1 MED KAKELUGN I SENEMPIRESTIL OCH BRÖSTNING MED Fyllningar samt paneltak från 1700-TALET. FOTO. J MALMBERG.

bröstpanel, papperstapeter och panelat tak. Köket var inrett med spis och panelat tak. Spisfoten var beklädd med plåtar. Från förstugan kunde man även nå flygeln genom pardörrar med fönsterglas. I flygeln låg två rum. Ett rum med porslinskakelugn, papperstapeter och panelat tak beklätt med papper, samt ett rum utan eldstad. Vinden kunde nås via en lucka i förstugan. Huset var täckt av ett tegeltak. Nock, takfot och gavelskivor samt två skorstenar var plåtbeslagna. Portgången hade panelade väggar och tak.

Timmerhuset (nr 2 på kartan) vid Södermannagatan beskrivs som uppfört i en våning, fasaden var panelad och målat med oljefärg. I bottenvåningen låg en förstuga, ett kök med spis, samt två rum med

gröna kakelugnar, det ena med papperstapeter och vattenfärgsmålning, det andra med limstrukna väggar. Taken var panelade. Från förstugan i bottenvåningen gick en trätrappa upp till vinden med brädgolv. Husets tak var täckt med tegel ochnocken var plåtslagen.

Stenhuset (nr 3 på kartan) som byggdes år 1783, beskrivs med två våningar. I bottenvåningen låg ett rum med kök. Köket var inrett med spis och bakugn, fotpaneler och bröstlister. Därefter låg ett rum med vit porslinskakelugn och bröstpanel. Båda rummen hade papperstapeter målade med vattenfärg och panelade tak. Den övre våningen hade ingång från en förstuga i det intilliggande hörnhuset (hus nr 1 på kartan). Våningen hade ett litet rum med spis och

DÖRRBLAD MED FYRA UTANPÅLIGGANDE FYLLNINGAR, KAMMARLÅS OCH BOCKHORNSBESLAG. FOTO. J MALMBERG.

ett avlångt skåp samt ytterligare två rum. Det ena med målad kakelugn det andra utan eldstad. Båda med bröstpanel. Alla rum hade panelade tak och papperstapet målade med vattenfärg. I rummet med spis kunde man nå vinden genom en vindslucka. Vinden var belagd med brädgolv. Huset var täckt med tegeltak ochnock, takfot, gavelskivor samt en fönsterkappa mot gatan var plåtbeklädd.

På gården låg en vedbod av trä och tegeltak mot söder samt mot väster ett gårdshus av bräder, täckt med tegeltak som innehöll 4 bodar.

Senare förändringar

I en brandförsäkring från år 1815 framkommer att hus nr 2 försetts med tegeltak. Därefter förändras

framförallt husens bottenvåningar med nya dörröppningar mot gatan. Mellan åren 1817 och 1838 öppnades en entré mot gatan i hus nr 2, av dåvarande ägaren, bagaren Walldén. Några år senare, mellan åren 1838 och 1863, sker detsamma i hus nr 1, då en öppning gjordes till en salubod med intilliggande bodkammare. Fastigheten ägdes då av sekreteraren C D Archimonte. År 1861 sker en ändring av stenhuset, troligtvis öppnas nu även detta dörrparti mot gatan. Fastigheten förvärvades av staden 1905 och ägs numera av Stadsholmen.

Upprustning och reovering

År 1979 startade en upprustning av husen som stått tomma sedan 1971. Exteriört byttes paneler, flertalet

fönster och taket på hörnhuset, som även höjdes. Interiört installerades nya våtutrymmen, pentry och nytt trapplopp till den andra våningen i hus nr 1, vilket medförde delvis ändrade planlösningar. På gården revs ett träskjul och ersattes med ett nytt.

BYGGNADSBESKRIVNING

Exteriör

Timmerhusen, nr 1 och 2 på kartan, är sammanbyggda längs Södermannagatan och uppförda i panelat timmer med knuttimrade lådor och låga sadeltak som är klädda med enkupigt tegel. Fönstren är kvadratiska med en mittpost och två rutor i varje båge. Den första våningens fönster omges av äldre fönsterluckor av trä med smidda beslag av 1600-talstyp. Under renoveringen på 1970-1980-talet utbyttes flera fönster och några renoverades. Byggnadernas dörrar är moderna enkeldörrar av trä.

Gården nås via en gårdsport i hus nr 1, dekorativt markerad med gavelkrön. Porten är klädd med lig-gande brädor mot gatan och mot gården har den tre speglar per blad samt bandgångjärn av 1600-talstyp.

Hus nr 3 ligger mot Bondegatan och är ett putsat stenhus i två våningar. Huset är två fönsteraxlar brett och har en kraftig taklist, ett brutet tak lagt med enkupigt tegel och takkupa. Fönstren är kvadratiska med mittpost och två rutor i varje båge. Botten-våningens fönsterluckor har fyllningar och äldre smidda beslag av 1600-talstyp. Mot gatan finns en

äldre bräddörr, troligtvis från 1800-talet med sekundära bandgångjärn och mot gården sitter ett modernt dörrparti, troligtvis från 1970-1980-talets renovering.

Hus nr 4 är placerat längs gårdens västra tomt-gräns och uppfördes under 1980-talet med panelade fasader och panelklädda dörrar till förråd.

Interiör

Byggnadernas bottenvåningar inrymmer butikslokaler med pentry och varsin entré mot gatan. I en lokal finns äldre synliga bärbjälkar. Byggnaderna, men framförallt lägenheten på 4 rum och kök, bevarar i stort planlösningen från tidigt 1800-tal, möjligt ännu äldre. Här finns bevarad bröstpanel av 1700-talstyp, paneltak och fyllningsdörrar med två och tre fyll-ningar samt utanpåliggande kammarlås. I lägenheten finns även en äldre dörr med fyra utanpåliggande fyllningar och bockhornsbeslag samt runda vita kakelugnar av senempirestil. Kök och badrum samt lokalernas pentry präglas av renoveringen under 1970-talet.

Gård

Gården är liten och lagd med gatsten. I mitten är en stor hägg och i hörnet mot nr 28 är en syrenbuske. Mot Södermannagatan 28-32 i söder finns en putsad mur med välvd port och järngrind mot gården. Längs gårdens västra tomtgräns finns ett uthus med förråd uppfört under 1980-talet.

GEMENSAMT ANSVAR FÖR VÅR LEVANDE HISTORIA

Byggnader och miljöer med stort kulturhistoriskt värde berättar alltid något väsentligt. Det kan handla om stadsutveckling, samhällsförändringar, arkitektur, stilideal eller hantverksmetoder, men också om hur människor har bott och inrett sina hem eller om de skilda livsvillkoren för olika sociala skikt. Att fastigheterna byggts om och moderniserats under årens lopp är en del av historien.

Vi och våra hyresgäster är tillfälliga brukare i ett långvarigt historiskt skede. Vi har ett gemensamt ansvar för att aktivt och på ett varsamt vis bevara de värdefulla miljöerna till framtida generationer. Varsamhet kan bland annat innebära att behålla äldre planlösningar och att vara rädd om inredningsdetaljer som paneler, dörrar, lister och kakelugnar. Anpassningar och förändringar kan ske, men utan att vi förvanskar oersättliga värden. Individuella bedömningar måste alltid göras från fall till fall. Vi ska inte glömma att stilar och behov skiftar över tiden. Det vi idag kan tycka vara otidsenligt kan av kom-

mande generationer upplevas positivt och värdefullt.

Att använda traditionella material som kalkputs eller oljefärg är också viktigt, liksom att utforma nya inredningsdetaljer så att de passar i miljön. Vid vanlig städning och rengöring måste vi ta hänsyn till att de material och ytskiktsbehandlingar som finns i husen – till exempel trä, kalksten, stuck, oljefärg, limfärg och linoleum – är ömtåliga och kräver särskild försiktighet. Även innergårdar och trädgårdar har sina särskilda förutsättningar och ska skötas och utvecklas så att karaktären bevaras.

Stadsholmen har samlat sina riktlinjer för fastighetsunderhåll i broschyren ”Ett stockholmskt kulturarv – att förvalta borgarhus och kåkar”. Alla hyresgäster har fått skriften, men den finns också på vår hemsida. Här finns också några konkreta råd om hur man som hyresgäst bäst vårdar de gamla husen och miljöerna. På Stockholms stadsmuseums hemsida finns allmän information om byggnadsvård, www.stadsmuseum.stockholm.se.